РЕЦЕНЗІЇ

DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-2-50

Юрій ІСАК,
orcid.org/0000-0002-7078-1100
старший викладач кафедри модерної історії України та зарубіжних країн
Ужгородського національного університету
(Ужгород, Україна) yurii.isak@uzhnu.edu.ua

НАЙНОВІШЕ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАКАРПАТТЯ.

Рецензія на монографію: Офіцинський Роман. Закарпаття віддавна. Історичні есе. Ужгород: РІК-У, 2022. 380 с.[1]

Як в Україні, так і світі загалом, проблематика, пов'язана з історико-краєзнавчими дослідженнями, найчастіше є полем міфологізації, перекручень, регіональної «герметизації» тощо. Вийти з нього часом важко навіть фахівцям з огляду на низку проблем: теоретико-методологічних, фактологічних, обмеженість джерельної основи досліджень і т. д. Часом така міфологізація отримує навіть певне виправдання як благородна справа для привернення туристів чи створення гарних легенд, що надихають місцеве населення.

В цих умовах вкрай важливе написання праць, які на засадах новітніх наукознавчих підходів «вплітають» історію Закарпаття у загальний історичний контекст, не ізолюючи штучно минуле краю від магістральних шляхів розвитку України, Європи і світу, не витворюючи нових міфів (нехай і в боротьбі зі старими).

Недавно побачила світ нова праця знаного вченого, доктора історичних наук, професора Романа Офіцинського «Закарпаття віддавна: Історичні есе» (Ужгород, видавництво «РІК-У», 380 с.). Її можна розцінити як спробу запропонувати дійсно наукову концепцію історії Закарпаття.

У ґрунтовній книзі автор, нині професор Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти в Ужгороді, певною мірою підсумовує результати своєї роботи над історико-краєзнавчою тематикою, водночас доповнивши й оновивши їх змістовно і методологічно. Це дало змогу розкрити головні особливості й провідні тенденції розвитку історії краю від давнини до наших днів. Р. Офіцинський опрацював значний масив джерел і наукової літератури, дійшов обґрунтованих висновків.

Згадана робота логічно і тематично продовжила цикл зібрань есе автора, започаткованих його книжкою «Карпатська Україна» (Ужгород, видавництво «TIMPANI», 2020, 288 с.), що отримала позитивні відгуки й оцінки в засобах масової інформації. В цьому ж виданні увагу прикуто і до більш давніх відтинків минулого. Виклад подій доведено до появи Карпатської України, проаналізовано довготривалі аспекти, починаючи від середньовіччя.

Рецензована монографія вирізняється привабливим зовнішнім виглядом. Така риса є вже своєрідною візитною карткою автора. Позитивом є, безперечно, і вельми зручний для ока шрифт, яким надруковано текст.

Структурно робота сформована з низки тематичних блоків – частин, що складаються зі споріднених сюжетів. Результати роботи над частиною з них оприлюднені раніше, наприклад, публікації другого блоку «Узагальнене і концептуальне» у формі інтерв'ю: «Фальшували минуле Закарпаття в усі епохи» (2017 р.), «В Ужгороді жили люди ще 100 тисяч років тому» (2018), «Робітня історика» (нова назва; в оригіналі – «Люблю місто, в якому живу, не тільки на словах») (2019). Інші ж частини представляють собою перетин історіографічної та історичної проблематики у нових ракурсах – розділи «Довготривалий час», «Довге XIX ст.», «Перша світова війна», «Міжвоєння».

Як і належить, завершується основний текст книги розділом «Підсумок. Що зроблено і що далі». В ньому автор окреслив здобутки і подальші перспективи в галузі вивчення історії Закарпаття від давніх часів до наших днів, звернувши увагу на найбільш вагомі досягнення представників історичної науки в Закарпатті – не лише в розрізі написання наукових краєзнавчих студій (на тому фокусується увага), але і в галузі підготовки підручників і навчальних посібників належної якості.

[1] Офіцинський Роман. Закарпаття віддавна. Історичні есе. Ужгород: РІК-У, 2022. 380 с.

Простеживши становлення і розвиток закарпатського краєзнавства від становлення до наших днів, Р. Офіцинський справедливо відзначає, що багато досліджень, оприлюднених закарпатськими вченими-істориками, не виходять за локальні межі (див. с. 368). Відзначено і доробок учених, що своїми науковими зацікавленнями сягають значно далі регіональної проблематики (Є. Бевзюка, Ю. Офіцинського, О. Сліпецького, С. Федаки). В якості додатку до книги, що органічно доповнює основний матеріал роботи, подано покажчик тематичних праць автора, присвячених краєзнавчій проблематиці.

Подібно до інших своїх робіт (одну з них – «Іван Франко в історіографічному трикутнику: інтерпретації, джерела, взаємини» (2011) – автор цих слів мав нагоду рецензувати в «Науковому віснику Ужгородського університету. Серія: Історія» ще в 2012 р. (вип. 28, с. 195–196), Р. Офіцинський на проблемному рівні дає відповіді на класичну тріаду: якість розробки вибраних пластів минулого, достовірність отриманих результатів, непомічені перспективні розв'язки.

Значною мірою автобіографічний характер має перший розділ книги. Його текст демонструє читачу творчу лабораторію автора, окреслюючи віхи його не завжди легкого й однолінійного шляху освоєння краєзнавчої проблематики. Навіть досвідчені фахівці можуть відшукати для себе багато що повчального.

Відомо, що наукове, у тому числі й історичне пізнання відбувається у постійному змаганні логіки і міфу. Вчений справедливо розвінчує окремі міфи, витворених деякими представниками радянської, новітньої української, в т. ч. закарпатської історіографії, наприклад, про довжелезні підземні ходи в Ужгороді «для підсилення туристичної привабливості регіону» (с. 11), ясен Масарика в середмісті Ужгорода, до котрого перший президент Чехословаччини не має жодного відношення (с. 10) та ін.

Особливо характерним в цьому розрізі є зауваження автора про те, що фальшували минуле Закарпаття в усі епохи. Приміром, для середньовіччя характерна підробка документів, у XIX ст. з'явилася міфологема про тисячолітню приналежність Закарпаття до Угорщини. У радянську епоху акцент робився на матеріальній домінанті, домислювалися факти, що стосувалися класової боротьби, соціальних протестів і под.

Автор показує себе невтомним дослідником, чутливим до важливих теоретичних і методологічних новацій у фаховому історіописанні. Антропоцентрична методологія найбільш відомої історичної школи XX – початку XXI ст. – французької школи «Анналів» справила на нього значний вплив. Втім, відчутною є орієнтація дослідника насамперед на конкретну історіографічну проблематику. Невимушений стиль автора, стрімкий внутрішній ритм оповіді співзвучні імпульсам XXI ст. з його бурхливим інформаційним натиском, намаганням поставити під сумнів будь-які методологічні схеми, які дійсно часто не відповідають історичним реаліям.

Сучасна теоретико-методологічна криза в історичній науці і в науці загалом зумовлена зокрема «викликом» постмодернізму з його ідеями про множинність образів реальності. Мовляв, історик конструює історію в своїй голові, а не реконструює, якою вона дійсно була. Багато в чому подібна криза була й раніше – в кінці XIX – на початку XX ст. – з огляду на виклик неокантіанства. Тоді мали місце схожі сумніви, але в ході «боїв за історію» представники історичної науки відстояли її дисциплінарний статус. Проте автор книги не вдається до «критики задля критики» своїх колег і попередників на науковій та педагогічній нивах, маючи на меті запропонувати саме цілісний образ історії краю на відповідних засадах і принципах науково-історичного пізнання.

Висловимо і деякі незначні зауваження. Можливо, варто було б розширити чи доповнити додатки до роботи, включивши туди перелік кількох десятків найбільш вагомих праць краєзнавчого спрямування, іменний і географічний покажчики. Це полегшило б засвоєння матеріалів книги, а також вивчення історії Закарпаття для широкого читацького загалу. Також виграло б видання від включення кольорових ілюстрацій, фотографій тощо.

Поява праці, що рецензується, є важливим кроком у розвитку краєзнавчих досліджень на Закарпатті, спонукаючи водночас до відповідних наукових студій поза вузькими рамками крайової історіографії.